

מתי נאמרה פרשת בהר?
מאת זאב ויטמן

וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר וכו'. פתיחתה יוצאת הדופן של פרשתנו מביאה את ראב"ע להעיר שאין מוקדם ומאוחר בתורה ופרשת "בהר" נאמרה למשה קודם לכל פרשות ספר ויקרא. שהרי פרשיות ספר ויקרא נאמרו למשה מאוהל מועד לאחר הקמתו כמפורש בראש הספר, בשעה שפרשתנו נאמרה למשה עוד בהיותו על הר סיני קודם שהודיע לעם את מצוות המשכן.

מתי בדיוק נאמרה פרשתנו למשה - בעלייתו הראשונה או השנייה להר סיני - ומתי בדיוק נכרתה הברית הכתובה בפרשתנו - בכך נחלקו ראב"ע והרמב"ן.

לדעת ראב"ע פרשיות בהר-בחוקותי נאמרו למשה למחרת מתן תורה עם עלייתו הראשונה להר והן המשך ישיר ופרוט של כריתת הברית הנזכרת בפרשת "ואל משה אמר" שבסוף פרשת משפטים. פרשת "בהר" הינה המשך ופרוט המשפטים שעליהן נכרתה הברית - משפטים שהוזכרו בפרשת "אתם ראיתם" שבסוף פרשת יתרו ובפרשת משפטים הסמוכה לה, ופרשת "בחוקותי" הינה באור ופרוט הברית עליה מסופר שם (ראה ראב"ע ריש בהר ובפרשת בחוקותי בפרק כ"ו פס' כ"ה).

הרמב"ן חולק על ראב"ע בשניים: ראשית לדעתו, פרשתנו נאמרה למשה בעת עלייתו האחרונה להר סיני - עלייה עליה מסופר בפרשת "הנה אנכי כורת ברית" (שמות לד, י). שם הוזכרו מצוות שנאמרו למשה כתנאי מקדים לקבלת הלוחות השניים, ולדעת הרמב"ן, פרשת בהר איננה אלא השלמת רשימת המצוות עליה נכרתה הברית, והיא גם מפרטת את פרטי הברית השנייה שפרטיה לא נזכרו שם. וכפי שבפרשת "אתם ראיתם" בסוף פרשת יתרו ובפרשת משפטים הסמוכה לה נאמרו מצוות מקדימות למתן הלוחות הראשונות ולאחריהן נכרתה ברית כמבואר בסוף פרשת משפטים, כך גם נאמרו מצוות מקדימות למתן לוחות שניים כמבואר בפרשת כי-תשא ועל מצוות אלו נכרתה ברית כמבואר בפרשת "בהר". והברית של פרשתנו הינה זו הנזכרת בעת קבלת לוחות שניים ולא קודם לקבלת לוחות ראשונים. שנית, לדעתו של הרמב"ן, כריתת הברית לא נעשתה בסמוך למתן לוחות שניים אלא רק כעת סמוך לעקירתם מהר סיני ונסיעתם לארץ. וז"ל:

ולפי דעתי, פירוש "בהר סיני" בעלותו שם לקבל לוחות שניות. וביאור הענין, כי בתחילת ארבעים יום הראשונים של לוחות הראשונות כתב משה בספר הברית את כל דברי ה' ואת כל המשפטים הנאמרים שם ויזרוק דם הברית על העם (שמות כד ח), וכשחטאו בעגל ונשתברו הלוחות כאילו נתבטלה הברית היא אצל הקב"ה, וכשנתרצה הקב"ה למשה בלוחות שניות צוהו בברית חדשה שנאמר (שם לד י) הנה אנכי כורת ברית, והחזיר שם המצוות החמורות שנאמרו בסדר ואלה המשפטים בברית הראשונה ואמר (שם פסוק כז) כתב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל. ורצה הקב"ה להחמיר עליהם בברית הזאת השנית שתהיה עליהם באלות ובקללות... והנה בספר הברית הראשון נאמרה השביעית בכלל כמו שהזכרתי, שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה וכו', ועתה בברית הזאת השנית נאמרה בפרטיה ודקדוקיה ועונשיה.

ובעת הברית הראשונה שהוא בארבעים יום ראשונים נצטוו משה על המשכן, וכשנתרצה לו הקב"ה וצוהו לכרות להם ברית שניה ירד משה ויצום את כל אשר צוה ה' אותו בהר סיני והיה מעשה המשכן מכללם, ואז הקהיל משה את כל עדת בני ישראל ואמר להם כבתחילה (שמות לה א) אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם במלאכת המשכן. והנה קבלו הדבר בשמחה, ויצאו מלפניו מיד ובאו כולם ונתנו הנדבה ועשו המשכן והשלימו מלאכתו. וכאשר הוקם, מיד "ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד" (ויקרא א א) וצוהו בקרבנות ובכל תורת כהנים, ומשה צוה הכל אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל מיד. וכאשר השלים אמר להם עוד צוה אותי השם בהר סיני לפרש לכם השמיטה והיובל ולכרות לכם על כל המצוה והמשפטים ברית חדשה באלה ובשבועה. ולא הוצרך עתה שיזבח זבחים ויזרוק חצי הדם על העם וחצי הדם על המזבח כאשר עשה בראשונה, אבל קבלו עליהם הברית הראשונה באלות ובקללות אלה.

במאמר "שמיטה ומקדש" שהתפרסם במגדים ג' בדיוק לפני עשר שנים הצעתי לראות בפרשות בהר בחוקותי חטיבה עצמאית המסכמת את המצוות שנאמרו למשה בהר סיני ומעמידה אותן על ארבע מצוות יסוד - שבתות הארץ (וכל פרשת בהר מלבד שני הפסוקים האחרונים אינה אלא פרטי מצוות שבתות הארץ כמבואר שם), עבודה זרה, שבת ומקדש (הנזכרים בשני הפסוקים האחרונים) - והמפרטת את הברית שנכרתה בין ה' ובין בני ישראל על מצוות אלו. הצעה זו פותרת את הקושי הגדול המתעורר עם קריאת שני הפסוקים האחרונים בפרשתנו - פסוקים הנראים במבט ראשון כמנותקים לחלוטין הן מהפרשה הקודמת להן העוסקת בפרוטרוט במצוות השמיטה והיובל, והן מהפרשה שלאחריהן העוסקת בברית שנכרתה על שמירת המצוות. וכן נפתר בעזרת הסבר זה קושי נוסף והוא שבפרשת הברית מודגש שהעונשים הכבדים שיבואו על עם ישראל על הפרת הברית הינם כתגובה על אי שמירת שבת הארץ - דבר המורה כאילו הברית מתיחסת לאמור בפרשת בהר ולא למצוות כולן.

באותו מאמר גם הוסבר והוכח מדוע ארבע מצוות אלו מהוות את אבות המצוות, ושלמעשה שבת ועבודה זרה קובעות את שתי אמונות היסוד, כשמצוות המקדש והשמיטה הינן שכלולן, ביטויין ומבחנן המעשי של שתי אמונות אלו, וכן שמרכזיותן של ארבע מצוות אלו בולטת עוד יותר מתוך הזכרתן בטכס כריתת האמנה בנחמיה י' מיד לאחר חזרת עם ישראל מהגלות, שהיתה למעשה הגשמת העונש שנגזר בברית שנכרתה בפרשתנו.

כמו-כן, צוין במאמר הנ"ל שלמרות שמקובלנו שתרי"ג מצוות נאמרו למשה בסיני הרי שלמעשה רוב רובן של המצוות נאמרו לו עוד לפני עלייתו להר סיני (עשרת הדברים ופרשת משפטים - וראה בראב"ע בריש תרומה וברמב"ן שם כ"ד א) או רק לאחר ירידתו מההר (מצוות ספר ויקרא ועוד), ורק ציווי המקדש וכליו נאמרו למשה בפרוטרוט בהיותו על הר סיני (ראה ברמב"ן שצוטט לעיל), וכן מצוות שבת הארץ וכפי שמפורש ומבואר בפרשתנו.

כהשלמה למאמר זה, וכחיזוק וכשילוב עם דברי הרמב"ן המחבר את פרשתנו לפרשת "הנה אנכי כורת ברית" ניתן לראות בעובדה שהמצוות הנאמרות שם אינן למעשה אלא שלוש המצוות בהן קיצרה התורה בפרשתנו:

עבודה זרה - השמר לך פן תכרות ברית ליושב הארץ... כי את מזבחותם תתצון... כי לא תשתחוה לאל-אחר... פן תכרות ברית... וזנו אחרי אלהיהם... אלהי מסכה לא תעשה לך.
שבת - ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבת...

מקדש - כל פטר רחם לי... ולא יראו פני ריקם... שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך... ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלקיך...

עובדה זו מחזקת עוד יותר את התפישה שלמעשה פרשיות בהר בחוקותי משלימות את פרשת "הנה אנכי כורת ברית" - שם פורטו שלוש מארבע מצוות היסוד, כשבפרשיות בהר בחוקותי מפורטת המצווה הרביעית וכן תנאי הברית שנכרתה על קיום מצוות אלו.

רעיון זה גם מסביר מדוע בפרשיות בהר בחוקותי מפורטת רק מצוות שבתות הארץ ואילו שלוש המצוות האחרות נזכרות בקצרה בחתימת הפרשה, שהרי פרוטן בא כבר בפרשת "הנה אנכי כורת ברית". ואולי יש לומר שגם בפרשת "הנה אנכי" שם פורטו שלוש מצוות היסוד מלבד שבתות הארץ, נרמזת בכל אופן המצווה הרביעית שפרטיה מתבררים בפרשת בהר - מצוות שבת הארץ - בפסוק "בחריש ובקציר תשבת", וכפרוש רבותינו המובא ברש"י שם (וראה במאמרו של הרב קלמן כהנא זצ"ל "בחריש ובקציר תשבת" הנדפס בסוף חלק א' למהדורתו למשנה ולירושלמי שביעית שפרוש זה למעשה הינו קרוב לפשוטו של מקרא).